

Socialinio statuso įtaka pirmosios šeimos kūrimui Lietuvoje

Vida Česnuitytė

Socialinių tyrimų institutas,
Demografinių tyrimų centras,
Saltoniškių g. 58,
LT-08105 Vilnius,
tel. 273 24 43,
el. paštas vidac@takas.lt

Straipsnyje pristatyti galimi pirmosios šeimos kūrimo ryšiai su socialiniu mobilumu. Analizėje naudoti sociologinio tyrimo „Šeima ir gimstamumas Lietuvoje“ duomenys ir statistinis įvykio istorinės analizės metodas. Tyrimo objektas – socialiniai sluoksniai, tyrimo dalykas – pirmosios šeimos kūrimas vedybų arba kohabitacijos forma. Analizuoti klausimai, ar skyrėsi Lietuvoje socialinių sluoksnių elgsena kuriant pirmąją šeimą. Išskirti periodai: keletą dešimtmečių iki 1990 m. ir nuo 1990 m. iki praėjusio šimtmečio paskutinio dešimtmečio vidurio. Socialiniai statusai išskirti adaptavus P. Bourdieu kapitalų teoriją.

Raktažodžiai: socialinis statusas, *habitus*, pirmoji partnerystė/šeima, kohabitacija, įvykio istorinė analizė

ĮVADAS

Lietuvoje nuo seno buvo laikomasi šeimos kūrimo tradicijų. D. Marcinkevičienė knygoje „Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos“ atskleidė, kad Lietuvoje šeima pirmiausia buvo darbinis ūkinis vienetasis, o vedybos nebuvo traktuojamos kaip savitikslių vertybė. Materialinis santuokos sudarymo pagrindas galiojo dėl būtinybės perduoti kilnojamąjį turtą ir žemę ateinančioms kartoms. Socialinių normų nesilaikymas pažeisdavo nepertraukiamą žemės ir pinigų cirkuliaciją ir buvo nepageidaujamas. Tad normų buvo paisoma, tikintis, kad nepakitusių vedybų ir šeimyninio gyvenimo modelio perėmimas iš kartos į kartą yra laimės garantas visiems šeimos nariams [14].

Tačiau keletą pastarųjų dešimtmečių Lietuvoje, kaip ir daugelyje išsivysčiusių Vakarų šalių, stebimi šeimos transformacijos požymiai: daugėja skyrybų, gyvenama kartu nesusituokus, pirmosios šeimos kūrimas atidedamas vyresniam amžiui ir kt. Atitinkamai, formuojasi nauji požiūriai į šeimą, vedybas, vedybų motyvų tampa individualūs apsisprendimai, sąlygoti įvairių veiksmų. Šiuos ir daugelį kitų XX a. antrosios pusės Lietuvos šeimos ypatumų savo darbuose atskleidė Lietuvos sociologai bei demografai V. Stankūnienė [16; 18–20], A. A. Mitrikas [7; 15; 19; 20], R. Grigas [9; 16], V. Gaidys [17; 22], N. Solovjov [17; 22], A. Žvinklienė [22; 23] ir kt.

Šiame straipsnyje pristatyti galimi pirmosios šeimos kūrimo ryšiai su socialiniu mobilumu. Tyrimo „Šeima ir gimstamumas Lietuvoje“¹ duomenų pagrindu buvo tiriama pirmoji partnerystė (arba *šeima*) registruotos santuokos (dar vad. *vedybų*) arba neregistruotos santuokos (dar vad. *kohabitacijos*) forma.

Statistinio įvykio istorinės analizės metodo (*Event History Analysis* [2]) pagalba parodyta, kaip pakitus individo socialiniam statusui keičiasi jo elgsena pirmosios šeimos kūrimo atžvilgiu, kaip keičiasi asmenų su skirtingais socialiniais statusais pirmosios šeimos modelio pasirinkimas tarp vedybų ir kohabitacijos. Socialiniai statusai identifikuoti adaptavus P. Bourdieu kapitalų teoriją. Kadangi po nepriklausomybės atkūrimo kartu su politiniais, socialiniais ir ekonominiais pokyčiais keitėsi ir visuomenės diferenciacija [6], vertybinės nuostatos [7] ir kt., tai šiame straipsnyje analizuota asmenų, pirmąją šeimą (registruotos arba neregistruotos santuokos forma) kūrusių keletą dešimtmečių iki 1990 m. ir nuo 1990 m. iki XX a. dešimto dešimtmečio vidurio, elgsena.

Straipsnyje nagrinėti klausimai, ar Lietuvoje apskritai skiriasi socialinių sluoksnių elgsena kuriant pirmąją šeimą. Jeigu taip, tai kokie matrimonialinės elgsenos modeliai būdingi įvairiems socialiniams sluoksniams? Tikėtasi, kad statistiniais metodais Lietuvoje pavyks aptikti išsivysčiusioms Vakarų šalims būdingus socialinių sluoksnių matrimonialinės elgsenos bruožus, kuriuos aprašė sociologas P. Bourdieu [3; 4], demografai G. Becker [1], R. Lesthaeghe [12], D. J. Van de Kaa [21], D. Manting [13] ir kt. Tai yra, kad investuojantieji į socialinį kapitalą ir siekiantieji profesinės karjeros šeimos kūrimą atideda vyresniam amžiui [1; 12; 21; 13], kad asmenys su aukštu socialiniu statusu linkę laikytis socialinių normų, todėl rečiau renkasi kohabitaciją, kol ji neįgautų šeimos alternatyvos vertės visuomenėje; tuo tarpu novatoriška elgsena ir socialinių normų nepaisymas būdingiausi turintiems aukštą kultūrinį, tačiau nepakankamą ekonominį kapitalus [1; 3; 4].

ŠEIMOS KŪRIMAS KAIP SOCIALINĖS STRUKTŪROS SAVIREPRODUKCIJA IŠSIVYSČIUSIOSE VAKARŲ VISUOMENĖSE

Habitus kaip socialinės struktūros savireprodukcija

Sociologinės bei demografinės teorijos remiasi prielaida, kad kasdieniame gyvenime žmogus renkasi racionaliai [5; 10]. Tačiau, kaip teigia prancūzų sociologo P. Bourdieu *habitus* teorija, individo sprendimus, kokie racionalūs jie bebūtų, lemia istoriškai susiklostę ir ilgai internalizuoti ryšiai, išoriškai matomi per mąstymo, vertinimo bei veikimo formas, atitinkančias individo socialinį statusą visuomenėje. Anot P. Bourdieu *kapitalų* teorijos, individo statusą socialinėje hierarchijoje nusako tokie fundamentalūs dydžiai, kaip kapitalų sudėtis, kapitalų kiekis ir jų kitimas laike. Egzistuoja keturi pagrindiniai kapitalai: ekonominis, kultūrinis, socialinis ir simbolinis, iš kurių svarbiausiais laikomi ekonominis ir kultūrinis. Individo kiekvienos rūšies kapitalo sudėtis ir kiekis, taip pat jo tėvų bei senelių kapitalo kiekis, struktūra ir atitinkamas santykinis svoris skirtingose kapitalo rūšyse atskleidžia individo socialinę trajektoriją, kuri gali kilti, leisti arba išlikti tolygi [3].

Kapitalų kiekiai yra riboti, todėl dėl jų visuomenė neišvengiamai vyksta nuolatinė kova. Ilgainiui susiklosto ir yra palaikomos socialinių sluoksnių elgsenos strategijos, skirtos esamo socialinio statuso išsaugojimui arba aukštesnio įgijimui. Šiuolaikinėse išsivysčiusiose visuomenėse svarbiausios strategijos paprastai siejamos su išsilavinimu ir darbu, nes aukštesnė kvalifikacija suteikia galimybę dirbti kvalifikuotesnį darbą, gauti didesnes pajamas, užimti siekiamą poziciją visuomenėje. Tačiau neretai kiti oficialiai siekiami tikslai taip pat yra užslaptinta priemonė atitinkamam socialiniam statusui pasiekti. Tai gali būti elgsenos modeliai bet kurioje kasdienio gyvenimo srityje – dalyvavimas tam tikros politinės partijos veikloje, religinė praktika, naudojimas kreditais, aprangos stilius, mitybos įpročiai ir kt. Praktikuodamas tam tikrą elgsenos modelį kasdieniame gyvenime individas tarsi deklaruoja savo priklausomybę tam tikram socialiniam sluoksniui. Taigi *habitus* verčia individus, suinteresuotus išlaikyti įgytą arba pasiektą socialinį statusą, laikytis socialinį statusą atitinkančių socialinių normų, jas puoselėti ir perduoti iš kartos į kartą sąmoningai arba nesąmoningai kopijuojant esamas bei kuriant naujas strategijas [3].

Kintančioje visuomenėje *habitus* integruoja praeities patirtis, momentines gyvensenos apraiškas ir per suvokimų, vertinimų ir veiksmų visumą palaiko susiklosčiusią visuomenės socialinę struktūrą. Taigi socialinių sluoksnių *habitus* skirtas išvengti konfliktų. Jiems iškilus susiformuoja naujas *habitus* kaip

naujas gyvensenos, kuri garantuoja kapitalų, tuo pačiu ir socialinio statuso, išsaugojimą [3; 4].

P. Bourdieu savo darbuose parodė, kad aukštesnių socialinių sluoksnių gyvensena paprastai pasižymi aukštais standartais, formalumu bei konservatyviu požiūriu į socialines normas. Jie gauna ir vartoja daug materialinių ir kultūrinių gėrybių, daugeliu aspektų yra priešpriešoje su žemesnės kvalifikacijos asmenimis. Vidurinių socialinių sluoksnių atstovai dažnai yra kilę iš tarnautojų, turi pakankamai aukštą išsilavinimą, tačiau vartoja mažai, ilgai užtrunka, kol apsirūpina būstu, automobiliu, kitomis materialinėmis gėrybėmis. Dėl nepakankamo asmeninių poreikių patenkinimo jie dažniau negu kitų socialinių sluoksnių atstovai linkę protestuoti prieš visuomenėje egzistuojančias normas. Jiems būdingas siekis per kultūrą keisti visuomenę. Žemiausiems visuomenės sluoksniams paprastai priklauso kvalifikuoti, vidutinės kvalifikacijos arba nekvalifikuoti darbininkai bei žemdirbiai, turintys mažiausias pajamas bei žemą išsilavinimą. Šiam sluoksniui būdingas socialinių normų nepaisymas, nes „nėra ko prarasti“ [3].

Šeimos kūrimo strategija kaip habitus

Kaip parodė P. Bourdieu [4], G. Becker [1] ir kiti autoriai, šeimos kūrimas nuo seno susijęs ne tik su giminės pratęsimu, jos narių pajėgumo dirbti reproduktivumu, bet ir su palikimo bei šeimos socialinės ekonominės padėties išsaugojimu. Šeimos kūrimo strategijose paprastai turima omenyje ne šiaip partnerystė. Sąmoningai arba nesąmoningai siekiama „sėkmingų vedybų“, tikintis maksimizuoti sėkmę arba minimizuoti nuostolius (dažniausiai ekonominius ir simbolinius) [1; 4]. Atitinkamai, socialinių sluoksnių *habitus* kuria sprendimus: tinkamo partnerio paiešką, partnerystės sudarymo formas, šeimos kūrimo amžių ir kt. Kiekvienu atveju strategijos pasirenkamos vadovaujantis atitinkamą kapitalų, ypač materialaus ir simbolinio, palikimo verte. Todėl nuo seno būdavo pageidaujamos vedybos jaunuolių iš šeimų su panašia turtine padėtimi, o vedyboms tarp jaunuolių iš turtingai nelygių šeimų galiojo specialios strategijos.

Šiuolaikinėse išsivysčiusiose visuomenėse su aukštais technologiniais laimėjimais, aukštu urbanizacijos lygiu bei vyraujančiais savirealizacijos ir individualizacijos principais paveldėtų kapitalų išsaugojimas ir naujų įgijimas vis labiau siejamas su dalyvavimu darbo rinkoje. Plečiamos galimybės darbo rinkoje lygiateisiai dalyvauti tiek vyrams, tiek moterims. Atitinkamai, iškilo poreikis iš naujo įvertinti vyrų ir moterų vaidmenis visuomenėje ir šeimoje bei šeimos instituto vertę [12; 21]. Visuomenės nariai, amžius puoselėję, praktikavę ir kontroliavę šeimos kūrimo tradicijas, šiandien priversti keisti požiūrį į šeimos institutą. Kohabitavimas, sąmoningai pasirenkama

viengungystė, neregistruotoje santuokoje gimę vaikai ir kiti nauji šeimyninio gyvenimo modeliai, pradžioje suvokti kaip socialinių normų laužymas, šandien tampa socialine norma. Tad kinta ir socialinių sluoksnių matrimonialinės elgsenos modeliai. Tarkime, kol kohabitacija buvo traktuojama kaip socialinių normų laužymas, tokia gyvenimo kartu forma buvo būdinga tik viduriniams ir žemesniems socialiniams sluoksniams ir mažiausiai būdinga – aukščiausiems. Keletą pastarųjų dešimtmečių, kai išsivysčiusiose Vakarų visuomenėse kohabitacija įgijo šeimos substituto vertę, kohabitaciją vieni pirmųjų renkasi asmenys iš aukščiausių socialinių sluoksnių [13].

SOCIALINIŲ SLUOKSNIŲ MATRIMONIALINĖS ELGSENO MODELIAI LIETUVOJE

Tyrimo duomenys ir metodologija

Analizėje naudoti tyrimo „Šeima ir gimstamumas Lietuvoje“² duomenys. Anketinė apklausa atlikta 1994–1995 m. Apklausta 18–49 metų 3000 moterų ir 2000 vyrų, atrinktų daugiapakopės reprezentatyvios atrankos būdu.

Socialiniams statusams identifikuoti su tam tikromis išlygomis [8] pritaikyta P. Bourdieu kapitalų teorija [4]. Apdorojant tyrimo „Šeima ir gimstamumas Lietuvoje“ duomenis kintamasis „pareigos darbe“ buvo užkoduotas pagal tarptautinį profesijų klasifikatorių ISCO-88, kur užimtumo statusai išdėstyti hierarchine tvarka, priklausomai nuo atliekamo darbo pobūdžio ir reikalaujamų kvalifikacijų [11]. Tyrimo laikytasi prielaidos, kad užimtumo statusai geriausiai atspindi ekonominių, kultūrinių, socialinių ir simbolinių kapitalų, kuriais individas disponuoja kasdieniame gyvenime, įvaldymą. Tikimasi, kad aukštą poziciją darbe užimantys individai su aukštu išsilavinimu (kultūrinis kapitalas) turi gausias pragyvenimo lėšas (ekonominis kapitalas), išskirtinį draugų ir pažįstamų ratą (socialinis kapitalas), prestižą (simbolinis kapitalas). Priešingai, žemą poziciją darbe užimantys individai su žemu išsilavinimu turi mažas pragyvenimo lėšas, mažiau įtakingą draugų ir pažįstamų ratą, mažesnę prestižą visuomenėje. Priklausomai nuo darbo pobūdžio, išsimokslinimo lygio, atsakomybės lygmens ir t. t. išskirti penki socialiniai statusai, išdėstyti hierarchine tvarka, kur 1 statusas yra žemiausioje statusų hierarchijos pakopoje, o 4 statusas – aukščiausioje:

1 statusas – sąlyginai vadinamas „Nedirbantys“ – tai darbo biržoje registruoti ir neregistruoti bedarbiai, priverstinai neapmokamai atostogaujantys asmenys, dėl įvairių kitų priežasčių nedirbantys asmenys; (sąlyginai – žemiausias sluoksnis).

2 statusą sudaro dviejų darbinųjų pozicijų – „Nekvalifikuoti darbininkai“ ir „Kvalifikuoti darbininkai“ –

atstovai. „Nekvalifikuoti darbininkai“ – tai pagalbiniai darbininkai, neturintys profesijos; dirba pagalbinį darbą, kuriam pakanka kasdienės gyvenimo partitės; išsilavinimui reikalavimai nekeliami, gali būti ir pradinis; pavyzdžiui: valytojai, sargai, viešbučių kambarių tvarkytojai, statybos darbininkai, krovėjai, kt. „Kvalifikuoti darbininkai“ – tai tarpininkai tarp vadovų ir plačiosios visuomenės; darbas susijęs su konkrečia darbo vieta, reikalauja didelio kruopštumo, atidumo; darbas taip pat gali būti skirtas žmonėms apsaugoti, gelbėti; taip pat amatininkai bei įvairias mašinas valdantys žmonės; jų išsilavinimo lygis pagrindinis, profesinis arba specialūs profesiniai kursai; pavyzdžiui: raštininkai, sekretorės, teatrų kasininkės, kelionių agentūrų tarnautojai, konduktoriai, aptarnavimo sferos darbuotojai, gaisrininkai, policininkai, žemės ūkio darbuotojai, kt. (žemesnysis sluoksnis).

3 statusas – „Asistentai“ – kasdieniai specialistų pagalbininkai, savotiški atskirų sričių vadovai; išsilavinimas aukštesnysis arba aukštasis; pavyzdžiui: medicinos seselės, kompiuterių specialistai, laborantai, kt. (vidurinis sluoksnis).

4 statusą sudaro dviejų darbinųjų pozicijų atstovai – „Specialistai“ ir „Vadovai“. „Specialistai“ atlieka kūrybinį darbą, susijusį su asmenine atsakomybe už savo darbą, savo sritį; būtinas aukštasis universitetinis arba jam prilygstantis išsilavinimas; pavyzdžiui: fizikai, matematikai, gydytojai, biologai, agronomai, dėstytojai, žurnalistai, menininkai, kiti profesionalai. „Vadovai“ – tai direktoriai, generaliniai direktoriai ir administratoriai, vadovaujantys įmonėms bei organizacijoms su 10 ir daugiau darbuotojų; įvairių lygių politiniai lyderiai ir vadovai; paprastai turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą arba jam prilygstantį; pavyzdžiui: korporuotų įmonių vadovai, generaliniai direktoriai ir kiti (aukštutinis sluoksnis).

Sudarytas papildomas laike kintantis kintamasis „Socialinio statuso pokyčio kryptis“, nes individas ilgainiui gali kilti arba leistis socialinių statusų hierarchijoje. Galimas ir horizontalaus socialinio mobilumo variantas, kai individo socialinis statusas kinta, tačiau išlieka tame pačiame socialinių statusų hierarchijos lygmenyje. Atitinkamai, analizėje išskirtos trys socialinio statuso pokyčių kryptys: „kyla“, „leidžiasi“ ir „tolygi“.

Duomenų analizei taikytas statistinis įvykio istorinės analizės metodas (*Event History Analysis*) [2]. Palyginimai, ar egzistuoja laukimo, kol bus sukurta pirmoji šeima, skirtumai tarp skirtingą socialinį statusą turinčių respondentų, atlikti išgyvenamumo funkcijų (Kaplan-Meier) pagalba. Atskirai lyginti atvejai, kai pirmoji šeima sukurta registruotos santuokos forma, ir kai pirmosios šeimos kūrimui pasirinkta kohabitacija. Atskiri skaičiavimai atlikti periodams, kai pirmoji šeima sukurta keletą dešimtmečių iki

1990 metų (trumpiau „iki 1990 m.“) ir nuo 1990 metų iki praėjusio šimtmečio dešimto dešimtmečio vidurio (trumpiau „po 1990 m.“) (1 lentelė). Analogiškai palyginta, ar skiriasi individų, kurių socialiniai statusai kinta skirtingomis kryptimis, pirmosios šeimos kūrimo pobūdis (2 lentelė).

TYRIMO REZULTATAI

Sprendžiant iš išgyvenamumo funkcijų palyginimo (1 lentelė, Wilcoxon (Breslow) ir Log-Rank (Savage) reikšmės), socialinis statusas pirmosios šeimos kūrimą veikia labiau, kai toji kuriama jaunesniame amžiuje, nepriklausomai nuo formos (vedybų ar kohabitacijos).

Iki 1990 m. jauniausi pirmąsias šeimas vedybų forma kūrė asmenys iš aukštutinių sluoksnių (1 lentelė, išlankusių įvykio iki 25 m. %). Tai asmenys, kasdieniame gyvenime pakankamai apsirūpinę išteklių, reikalingais šeimai kurti ir išlaikyti. Asmenims iš žemesniųjų socialinių sluoksnių būdingas menkesnis apsirūpinimas ekonominiais, kultūriniais ir kt. išteklių. Atitinkamai, jie šeimas vedybų forma kūrė vyresniame amžiuje. Išsiskyrė asmenys iš žemesniojo socialinio sluoksnio, tarp kurių buvo mažiausiai, palyginti su kitų sluoksnių nariais, iki 25 m. neturėjusių kohabitacijos patyrimo pirmos šeimos kūrimo metu. Galima teigti, neturėdami galimybių kurti šeimą tradiciniu būdu, jie neretai rinkdavosi kitą šeimos formą – kohabitaciją.

Iki 1990 m. pirmąją šeimą kohabitacijos forma mažiausiai buvo linkę kurti asmenys iš aukštutinių socialinių sluoksnių. Tikėtina, kad priežastis nesirinkti kohabitacijos kaip šeimos formos buvo socialinių normų paaisymas, nes, kaip rodo vertybių tyrimai, Lietuvos visuomenėje kohabitacija iki šiol dar silpnai toleruojama [7; 15].

Šie socialinių sluoksnių pirmosios šeimos kūrimo skirtumai leidžia daryti išvadą, kad keletą dešimtmečių iki 1990 m. kohabitacija Lietuvoje neturėjo registruotos santuokos substituto vertės, o į šeimos kūrimą buvo žiūrima atsakingai: paisoma socialinių normų, pirmoji šeima kuriama turint pakankamai išteklių ją išlaikyti. Socialinių normų nepaisantys ir pirmąją šeimą kuriantys kohabitacijos forma pirmiausiai radosi tarp žemesniųjų socialinių sluoksnių.

Kaip parodė tyrimo rezultatai, po 1990 m. pirmosios šeimos kūrimo strategijos Lietuvoje ėmė keistis (1 lentelė). Pradėjo reikštis tendencijos, būdingos išsivysčiusioms Vakarų šalims – perėjus į rinkos ekonomiką, kai kapitalų kaupimui tenka skirti daugiau laiko, vis mažiau asmenų iš aukštutinių socialinių sluoksnių ėmė vesti/tekėti jauname amžiuje. Šią tendenciją iliustruoja išlankusių pirmosios šeimos kūrimo iki 25 m. procento pokytis: nevedusių/netekėjusių asmenų iš aukštutinio socialinio sluoksnio

1 lentelė. Asmenų su skirtingais socialiniais statusais elgsenos, kuriant pirmąją šeimą, palyginimai išgyvenamumo funkcijos (Kaplan-Meier) pagalba

Rodiklis ³	Socialinis statusas			
	1	2	3	4
Vedybos iki 1990 m.				
Išlankę įvykio iki 25 m. %	27,0	20,7	24,0	20,0
Statistinis testas:				
– Wilcoxon (Breslow)	68,227*			
– Log-Rank (Savage)	24,842*			
Kohabitacija iki 1990 m.				
Išlankę įvykio iki 25 m. %	80,4	70,6	75,4	78,0
Statistinis testas:				
– Wilcoxon (Breslow)	24,268*			
– Log-Rank (Savage)	15,483*			
Vedybos po 1990 m.				
Išlankę įvykio iki 25 m. %	34,6	23,9	18,0	40,1
Statistinis testas :				
– Wilcoxon (Breslow)	26,515*			
– Log-Rank (Savage)	19,601*			
Kohabitacija po 1990 m.				
Išlankę įvykio iki 25 m. %	64,5	60,9	29,8	63,8
Statistinis testas:				
– Wilcoxon (Breslow)	10,962*			
– Log-Rank (Savage)	6,152			

2 lentelė. Išgyvenamumo funkcijų (Kaplan-Meier) vertinimai priklausomai nuo socialinio statuso pokyčio krypties

Rodiklis ⁴	Socialinio statuso pokyčio kryptis		
	leidžiasi	tolygus	kyla
Vedybos iki 1990 m.			
Išlankę įvykio iki 25 m. %	28,8	9,4	21,3
Statistinis testas:			
– Wilcoxon (Breslow)	116,337*		
– Log-Rank (Savage)	92,526*		
Kohabitacija iki 1990 m.			
Išlankę įvykio iki 25 m. %	76,2	65,9	73,3
Statistinis testas:			
– Wilcoxon (Breslow)	14,425*		
– Log-Rank (Savage)	8,161*		
Vedybos po 1990 m.			
Išlankę įvykio iki 25 m. %	44,9	11,7	25,8
Statistinis testas:			
– Wilcoxon (Breslow)	35,519*		
– Log-Rank (Savage)	38,741*		
Kohabitacija po 1990 m.			
Išlankę įvykio iki 25 m. %	57,4	46,7	60,9
Statistinis testas:			
– Wilcoxon (Breslow)	8,499*		
– Log-Rank (Savage)	11,264*		

padaugėjo nuo 20% (iki 1990 m.) iki 40% (po 1990 m.).

Asmenys, neįtraukti į kapitalų kaupimą arba įtraukti trumpesnį laiką (pavyzdžiui, iš vidurinio socialinio sluoksnio), patyrė priešingas transformacijas – niekada nevedusių/netekėjusių iki 25 m. sumažėjo nuo 24% (iki 1990 m.) iki 18% (po 1990 m.). Be to, nuo 1990 m. iki praėjusio šimtmečio dešimto dešimtmečio vidurio santykinai daugėjo pasirenkančių kohabitaciją kaip pirmosios šeimos formą, ypač tarp asmenų iš vidurinio socialinio sluoksnio. Iki 1990 m. – 75%, o po 1990 m. – tik 30% šio socialinio sluoksnio atstovų iki 25 m. nebuvo sukūrę pirmosios šeimos kohabitacijos forma. Kohabitacijos plitimas tarp vis aukštesnių socialinių sluoksnių byloja apie didėjančią visuomenės toleranciją šiam reiškiniai.

Taigi šeimos kūrimo formos patyrė reikšmingas transformacijas nuo registruotos link neregistruotos santuokos. Vis dėlto kohabitacijos, kaip pirmosios šeimos formos, mastai dar nesiekia vedybų lygio. Sprendžiant iš socialinių sluoksnių prioriteto pasirenkant pirmosios šeimos formą, kohabitacija iki praėjusio šimtmečio paskutinio dešimtmečio vidurio neturėjo registruotos santuokos substituto vertės Lietuvos visuomenėje, tačiau tolerancija šiam reiškiniai didėjo.

Tyrimo duomenimis, socialinio statuso pokyčių pobūdis taip pat turėjo įtakos pirmosios šeimos kūrimui (2 lentelė). Asmenys su tolygiai kintančiu socialiniu statusu, t. y. nepatiriantys kapitalų praradimų ir neskiriantys laiko jų kaupimui, pirmąją šeimą kūrė jaunesniame amžiuje negu kiti (ilustruoja išlaukusieji įvykio iki 25 m. %). Taip socialinio statuso pokyčiai veikė šeimos kūrimą tiek vedybų, tiek kohabitacijos forma. Be to, tendencija būdinga abiem tiriamiesiems periodams, skiriasi tik mastai.

Kita ryški Lietuvos gyventojų matrimonialinės elgsenos tendencija – socialiniam statusui leidžiantis šeimos kūrimas atidedamas. Tai ypač pasakytina apie pirmąsias vedybas po 1990 m.: 45% patyrusiųjų kapitalų praradimą vedybų patyrimo iki 25 m. neturėjo (iki 1990 m. – tik 29%). Tokie rezultatai dar kartą liudija apie atsakingą požiūrį į šeimos kūrimą Lietuvoje.

IŠVADOS

Remiantis tyrimo „Šeima ir gimstamumas Lietuvoje“ duomenimis, galima teigti, kad nuo XX a. vidurio iki praėjusio šimtmečio paskutinio dešimtmečio vidurio vedybos Lietuvoje tebebuvo prioritetu kuriant pirmąją šeimą. Į šeimos kūrimą žiūrėta atsakingai: ji kuriama laikantis socialinių normų, turint pakankamai išteklių ją kurti ir išlaikyti.

Lietuvai pereinant į rinkos ekonomiką keitėsi ir pirmosios šeimos kūrimo strategijos. Iki 1990 m. pirmiausiai vedė/tekėjo asmenys, kasdieniame gyvenime valdantys ekonominius, kultūrinius, socialinius kapitalus, būtinus ir pakankamus šeimai sukurti ir išlaikyti. Vyresni pirmąsias šeimas vedybų forma kūrė žemiausiųjų sluoksnių atstovai, t. y. mažiausiai paveldėję ir/arba gyvenimo kelyje sukaukę kapitalų.

Po 1990 m. ėmė ryškėti rinkos ekonomikos šalims būdingos šeimos kūrimo tendencijos, kai dėl laiko, skirto kapitalų kaupimui, vedybos atidedamos vyresniam amžiui. Todėl šiuo periodu pirmieji vedė/tekėjo asmenys iš žemesniųjų ir vidurinių socialinių sluoksnių, o vyresniame amžiuje – asmenys iš aukštutinių socialinių sluoksnių.

Tyrimo rezultatai parodė, kad iki XX a. paskutinio dešimtmečio vidurio kohabitacija Lietuvoje vis dar nebuvo socialinė norma ir neturėjo registruotos santuokos substituto vertės. Tokią išvadą galima daryti tyrimo rezultatų interpretacijai pasitelkus P. Bourdieu *habitus* teoriją. Iki 1990 m. kohabitacija kaip pirmosios šeimos forma buvo būdingiausia žemesniųjų socialinių sluoksnių nariams. Po 1990 m. stebimos pirmosios šeimos kūrimo transformacijos nuo registruotos santuokos (vedybų) link neregistruotos santuokos (kohabitacijos): nors kohabitacijos, kaip pirmosios šeimos formos, mastai dar nesiekia vedybų lygio ir vedybos išlieka prioritetu kuriant pirmąją šeimą, vis daugiau asmenų renkasi kohabitaciją. Tyrimo rezultatais, nuo 1990 m. ši tendencija vis labiau ėmė plisti tarp asmenų iš vidurinio socialinio sluoksnio. Mažiausiai šeimą kohabitacijos forma iki praėjusio šimtmečio dešimto dešimtmečio vidurio buvo linkę kurti asmenys iš aukštutinių socialinių sluoksnių, pakankamai apsirūpinę ištekliais, reikalingais šeimai kurti ir išlaikyti, tačiau, reikia manyti, labiau paisantys socialinių normų.

Tyrimo rezultatai parodė socialinio statuso kitimo pobūdžio svarbą pirmosios šeimos kūrimui. Kapitalų praradimų nepatiriantys ir neskiriantys laiko jų kaupimui asmenys greičiau negu juos patiriantys kuria pirmąsias šeimas. Esant nestabiliam socialiniam statusui, ypač jam leidžiantis, pirmosios šeimos kūrimas atidedamas. Tokios tendencijos būdingos tiek vedyboms, tiek kohabitacijai, skiriasi tik mastai. Apibendrinant galima teigti, kad stabilus socialinis statusas nuo XX a. antrosios pusės iki praėjusio šimtmečio dešimto dešimtmečio vidurio buvo pirmosios šeimos kūrimo garantas Lietuvoje. Tuo tarpu socialinis mobilumas, sąlygojęs socialinio statuso pokyčius, vertė atidėti pirmosios šeimos kūrimą vyresniam amžiui, arba ieškoti alternatyvių šeimos kūrimo būdų.

Nuorodos

¹ Tyrimas „Šeima ir gimstamumas Lietuvoje“ yra tarptautinio projekto „Gimstamumo ir šeimos tyrimai Europos šalyse“ (Fertility and Family Surveys in the Countries of ECE Region) sudėtinė dalis. Projektą inicijavo ir koordinuoja Jungtinių Tautų Europos ekonominės komisijos Gyventojų aktyvumo padalinys (Population Activities Unit of the United Nations Economic Commission for Europe – PAU/ECE/UN). Lietuvoje tyrimą atliko Demografinių tyrimų centras. Anketavimo darbus Lietuvoje 1994–1995 m. atliko *Baltijos tyrimai Ltd.*

² Taip pat.

³ Rodiklių paaiškinimai: „Išlaukę įvykio iki 25 m.“ yra tikimybiškai įvertintas rodiklis, rodantis dalį respondentų, iki nurodyto amžiaus nesukūrusių pirmosios šeimos atitinkama santuokos forma. „Statistinis testas“ išreiškia išgyvenamumo funkcijų skirtingumą: didesnė įvertinimo reikšmė reiškia didesnę funkcijų skirtingumą; Wilcoxon (Breslow) testas labiau atspindi skirtumus laukimo periodo pradžioje; Log-Rank (Savage) – labiau atspindi skirtumus laukimo periodo pabaigoje [2]. „*“ pažymėti (ir tik tie) statistinių testų įvertinimai yra statistiškai reikšmingi ($p < 0,05$).

⁴ Taip pat.

Literatūra

1. Becker G. S. *A Treatise on the Family*. Cambridge: Harvard University Press, 1981.
2. Blossfeld H.-P., Rohwer G. *Techniques of Event History Modeling. New Approaches to Causal Analysis*. Mahwah: Erlbaum, 2002.
3. Bourdieu P. *Distinction: The Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge, 1998.
4. Bourdieu P. Marriage Strategies as Strategies of Social Reproduction. R. Forster, O. Ranum (eds.). *Family and Society. Selection from the Annales: Economics, Societies, Civilisations*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 1976. P. 117–144.
5. Coleman J. S. *Foundations of Social Theory*. Cambridge: The Balknap Press of Harvard University Press, 1990.
6. Česnavičius A., Dargytė-Burokienė A., Gečienė I., Gudaitienė I., Paluckienė J., Taljūnaitė M. *Socialinis struktūrinimasis ir jo pažinimas*. Vilnius: LFSI, 1999.
7. *Europa ir mes*. Sud. S. Juknevičius. Vilnius: Gervelė, 2001.
8. Gečienė I. Socialinės galios išteklių pasiskirstymo įtaka socialinei stratifikacijai. Red. R. Grigas. *Lietuva socialinių pokyčių erdvėje*. Vilnius: LFSI, Lietuvos sociologų draugija, 1996.
9. Grigas R. *Šeima ir dabarties pasaulis*. Vilnius: Mintis, 1988.
10. Hedström P. Rational choice, empirical research, and sociological tradition. *European Sociological Review*. 1996. No. 12. P. 127–146.
11. *ISCO-88 International Standard Classification of Occupations*. Geneva: International Labour Office, 1990.
12. Lesthaeghe R., Moors G. Recent Trends in Fertility and Household Formation in the Industrialized World. *Review of Population and Social Policy*. 2000. No. 9. P. 121–170.
13. Manting D. *Dynamics in Marriage and Cohabitation. An Inter-Temporal, Life Course Analysis of First Union Formation and Dissolution*. Amsterdam: Thesis Publishers, 1994.
14. Marcinkevičienė D. *Vedusiųjų visuomenė: Santuoka ir skrybys*. Vilnius: Vaga, 1999.
15. Mitrikas A. A. Šeimos vertybių pokyčiai pastaruoju dešimtmečiu. *Filosofija. Sociologija*. 2000. Nr. 4. P. 66–73.
16. *Pasaulis ir šeima. Sociologiniai tyrimai*. Red. I. Juozeliūnienė. Vilnius: FSTI, 1992.
17. Solovjov N., Gaidys V., Muksinov R., Rapoport S. *Post-divorce situation: investigation problems*. Sociological Research in the Baltic Soviet Republics. Vilnius: IFSL, 1986. Part II. P. 221–229.
18. Stankūnienė V., Baublytė M., Kanopienė V., Mikulionienė S. *Gimstamumas ir šeima: biografinis požiūris*. Vilnius: LFSI, 1999.
19. Stankūnienė V., Jonkarytė A., Mitrikas A. A. Šeimos transformacija Lietuvoje: požymiai ir veiksniai. *Filosofija. Sociologija*. 2003. Nr. 2. P. 51–58.
20. *Šeima ir gimstamumas Lietuvoje*. Ats. red. V. Stankūnienė. Vilnius: LFSI, 1997.
21. Van de Kaa D. J. Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin*. Population Reference Bureau, March, 1987. Vol. 42. No. 1.
22. *Žvilgsnis į šeimą*. Red. D. Karalienė. Vilnius: FSTI, 1990.
23. Žvinklienė A. Devintojo dešimtmečio vidurio jauna lietuviška šeima. *Filosofija. Sociologija*. 1991. Nr. 3. P. 52–68.

Vida Česnuitė**INFLUENCE OF SOCIAL STATUS ON THE FIRST FAMILY FORMATION IN LITHUANIA****S u m m a r y**

Models of the first partnership formation according to the social status in Lithuania are described. The Event History Analysis is applied as a method of the study. The analysis is based on the Lithuanian Fertility and Family Survey (1994/1995) data. The object of the study is first partnership as marriage or cohabitation. Models of the first family formation several decades before 1990 and from 1990 to the middle of the 90s are studied. The theory of capitals by P. Bourdieu has been adopted for the identification of social statuses in this study.

Key words: social status, habitus, first partnership/family, cohabitation, Event History Analysis